

Suaugęs, bet vis dar vaikas

Lina Vėžalienė

psichologė, individualiosios psichologijos konsultantė, egzistencinės krypties psichoterapeutė. Psichoterapijos studijos „Aš-Tu“ steigėja (www.as-tu.lt)

Prancūzų rašytojas ir politikas André Malro (*André Malraux*) kartą paklausė vieno parapijos dvasininko, ką gi jis sužinojo apie žmones, daugiau nei penkiasdešimt metų klausydamas išpažinčių. Ir gavo tokį atsakymą: „Pirmiausia, žmonės yra kur kas nelaimingesni, nei atrodo... Ir dar vienas svarbus dalykas – suaugusių žmonių pasaulyje nėra.“

Pagal formalius kriterijus, žmogus laikomas suaugusiu, kai įžengia į trečią dešimtį. Pasak žmogaus raidos tyrėjų, tai ankstyvosios suaugystės etapo pradžia. Ties 40-50 metais žmogus pasiekia vidurinę suaugystę arba brandą ir 60- 65 metų pereina į vėlyvosios suaugystės laikotarpį. Tai labai sąlyginis skirstymas, bet juo remiamantis, kuriamos bendrosios visuomenės funkcionavimo taisyklės, pavyzdžiui, kad ir tokios kaip: nuo kada suteikiama balsavimo teisė, kada prasideda pensijinis amžius, net ir koks kandidatavimo į prezidentus amžiaus cenzas. Formaliai balsuoti, tuoktis ar steigti nuosavą verslą gali bet kuris žmogus, turintis 18 metų. Nes tokio amžiaus sulaukęs jis turėtų būti jau sąmoningas, galintis spręsti ir atsakingas už savo veiksmus. O kaip yra realiai? Kodėl kartais net ir ketvirtą dešimtį įpusėjęs pilietis vis dar nesugeba pats savęs išlaikyti ar prisiimti atsakomybę už savo sprendimus? Kodėl, pasak dvasininko, per 50 savo tarnystės metų jam taip ir nepavyko sutikti nė vieno suaugusio žmogaus?

Pirmiausia, reikėtų žinoti, kad žmogaus amžius, be formalaus pragyventų kalendorinių metų skaičiaus, gali būti nusakomas dar trimis parametrais: kalendorinis amžius, biologinis, socialinis ir psichologinis amžius. Dažniausiai, gal net ir visada, - šie skaičiai nesutampa. O kai nesutampa labai stipriai, mes visi tą matome labai akivaizdžiai. Tuomet labai ilgai nesvarstę galime nuspręsti, kad šitas žmogus „subrendęs ne pagal amžių“, o anas „nesubrendėlis“, „peraugęs vaikas“, „amžinas paauglys“. Tokius ir panašius apibūdinimus mes žarstome vienas kito atžvilgu, retai kada susimąstydami, o kas gi ta branda apskritai, ir kodėl brandaus amžiaus žmogui taip ir nepavyko užaugti? Dėl didesnio aiškumo, patikslinu, kad toliau šiame tekste terminai „suaugęs“ ir „brandus“ bus vartojami kaip sinonimai.

Yra labai įvairių teorijų ir nuomonių, kokios savybės ar koks elgesys išreiškia žmogaus brandą. Paprastai, brandus žmogus charakterizuojamas kaip materialiai ir socialiai autonomiškas, gebantis savarankiškai priimti sprendimus, stabilus, patikimas, sveikai protaujantis, sąžiningas ir gebantis atjausti. Psichologai linkę manyti, kad brandus žmogus tai tas, kuris išsprendė suaugusiam žmogui keliamus uždavinius. Teiginys, kad žmogaus brandą apsprendžia jo gebėjimas išspręsti gyvenimo jam keliamus uždavinius, - nekelia abejonių, bet kokius uždavinius mes turime išspręsti, kad taptume suaugę? Čia jau psichologinių teorijų autorių nuomonės išsiskiria. E. Eriksonas (*Erik Homburger Erikson*) teigia, kad suaugęs žmogus turi būti išvystęs savo identiškumo suvokimą ir turi būti išsprendęs intymumo ir izoliacijos krizę. R. Guldas (*Roder Gould*) mano, kad suaugęs žmogus turi gebėti prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą, turi būti išvystęs savo kompetenciją ir pripažinęs savo ribas. O pasak V. Peri (*William Perry*), žmogus suauga, kai pereina nuo dualistinio mąstymo prie realistinio. Kiti autoriai mini dar kitus pavienius uždavinius, bet apibendrinat juos visus gauname brandžios asmenybės paveikslą, kurį taip išsamiai ir vaizdžiai aprašė A. Maslou (*Abraham H. Maslow*). Jis brandų žmogų pavadino „save aktualizuojančiu asmeniu“ ir išvardino jam būdingus bruožus.

Pagal Maslou, save aktualizuojantis žmogus turi efektyvesnę santykį su tikrove; geba priimti ir pripažinti save, kitus ir gamtą; yra spontaniškas, natūralus, paprastas; domisi išoriniu pasauliu ir jo problemomis; vertina privatumą; yra autonomiškas, nepriklausomas nuo kultūros ir aplinkos; valingas ir aktyvus; geba į situaciją pažvelgti naujai ir peržengti savo mąstymo šablonus; turi mistinių išgyvenimų patirties, savojo Aš transcendavimo patyrimo; jaučia bendrumo su kitais jausmą; gali kurti esmingesnius tarpasmeninius santykius; skiria gėrį nuo blogio; geba nusizeminti, gerbti bet kurį kitą, mokytis iš kitų; turi jumoro jausmą; yra kūrybingas. Tokiais asmenimis, Maslou nuomone, buvo A. Linkolnas (*Abraham Lincoln*), A. Enšteinas (*Albert Einstein*), E. Ruzvelt (*Anna Eleanor Roosevelt*), B. Spinoza (*Benedictus de Spinoza*) ir dar trys... Visi jie - brandžios, save aktualizavusios asmenybės. Skirtingai nuo aukščiau minėto dvasininko, kuris nebuvo sutikęs nė vieno suaugusio žmogaus, panašu, kad Maslou jų buvo sutikęs,

nors ir tik septynis. Kodėl gi tiek mažai? Kodėl gi daugelis mūsų neturime nė pusės tų savybių, taip reikalingų savęs aktualizavimui, arba brandai, arba dar kitaip, autentiškam gyvenimui „pilna koja“?..

Atakyti į šį klausimą pabandyčiau, remiantis savo psichoterapine praktika. Apskritai, galima būtų teigti, kad visi žmonės į psichoterapiją ateina dėl vieno vienintelio tikslo – dėl noro gyventi brandžiau, autentiškiau, arba vis save aktualizuojant. Žinoma, nė vienas klientas nėra būtent taip suformulavęs savo užsakymo terapijai. Žmonės nori tiesiog būti saugūs ir ramūs, pripažinti, mylimi ir mylintys, verti pagarbos ir gerbiami, turėti susiformavusias filosofines, religines ir moralines pažiūras. Tai yra, turėti visa tai, ką turi brandi asmenybė. Ir vėl gi būtų netiesa, jei sakyčiau, kad su tokiu užsakymu žmonės ateina pas psichoterapeutą. Iš tiesų, klientų užsakymai skamba daug paprasčiau: „noriu išsaugoti santykius“, „nenoriu jausti nuolatinės įtampos“, „negaliu suvaldyti pykčio priepuolių“, „nematau gyvenimo prasmės“, „nepasitikiu savimi“, „nežinau, ko noriu“ ir panašūs, labai konkretūs dalykai, trukdantys žmogui gyventi.

Žmonės į psichoterapiją atvedantys sunkumai skamba kaip antonimai aukščiau išvardintoms brandžios asmenybės savybėms. Palyginkime: venišumo jausmas ir bendrystės su kitais jausmas; negebėjimas išlaikyti ilgalaikius santykius ir gebėjimas kurti gilius ilgalaikius santykius; priešiškumas kitiems žmonėms ir gebėjimas gerbti bet kurį kitą žmogų... Remiantis tuo, peršasi išvada, kad į psichoterapiją žmonės ateina jei ne užaugti, tai bent jau paaugti. Ir kadangi, tas neįvyko laiku ir natūraliai, dabar suaugimui jau reikia specialios pagalbos. Pagalbos, suvienodinant tuos skirtingus žmogaus amžius: kalendorinį su socialiniu, socialinį su psichologiniu, psichologinį su kalendoriniu.

Kodėl tas neįvyksta savaime? Daugelis asmenybės teorijų autorių yra vieningi aiškindami užstrigimo vaikystėje priežastis, tai - nepatenkinti poreikiai: saugumo, priklausymo, priėmimo, pagarbos, supratimo, meilės. Išvardinau čia tuos poreikius, kurie nepatenkinami dažniausiai ir kurių nepatenkinimas sukelia ryškesnius asmenybės brandos užstrigimus. Galima būtų spėti, kad žmogus sėkmingai ir sklandžiai bręstų jei būtų saugus, mylimas, priimamas; jei juo artimieji tikėtų, gerbtų ir vertintų, jei augdamas nepatirtų jokio smurto, traumų, artimųjų mirties, tėvų skyrybų, žeminimo ir patyčių, jei jam būtų suteikta visiška laisvė ir nubrėžtos saugios tos laisvės ribos; jei jo tėvai gerbtų ir mylėtų vienas kitą, o mokytojai ir bendraamžiai būtų supratingi ir objektyvūs. Bet gi taip nebūna! Nė vienas mes neaugome tobuluose tobulos šeimos šiltnamiuose. Todėl labai suprantama, kai visų savo nebrandos ir dabartinių problemų priežasčių ieškome savo vaikystėje, neteisingame tėvų elgesyje ar neigiamoje aplinkos įtakoje. Labai suprantama, nes tai tiesa. Tiesa, kad vaikas išgyvenęs vieno iš tėvų netektį vaikystėje, jausis nesaugus šiame pasaulyje, bus neadekvačiai prisirišęs prie likusio gyvo artimo žmogaus ir kad jo psichologinė branda sustos maždaug tame amžiaus tarpsnyje, kai buvo išgyventa netektis. Tiesa ir tame, kad vaikas augęs su alkoholiku tėvu ar motina, turės nemažai problemų su savo perdėta atsakomybe už kitų žmonių gyvenimus, gyvens su neurotiniu kaltės ir gėdos jausmu. Tiesa ir tame, kad vaikas augęs nuolatinėje kontrolėje, sunkiai sugebės pats rinktis ir priimti sprendimus. Ir dar daug daug tokių tiesų mes galime aptikti, jei savo dėmesį nukreipsime į nebrandos priežastis.

Šiek tiek plačiau norėčiau aptarti tėvų alkoholizmo pasekmes vaikų asmenybės brandai. Išsamiai apie suaugusius alkoholikų vaikus ir juos vieninančius ypatumus rašė J. G. Woititz. Ji atkreipė dėmesį į tai, kad „alkoholikų vaikai neturi amžiaus. Tas pat būdinga ir penkiamečiui, ir penkiasdešimt penkerių metų žmogui“. Autorė teigia, kad augdami su alkoholikaus tėvais tokie vaikai neišmoksta to, ką kiti išmoksta natūraliai. Kai kuriose gyvenimo srityse jie taip ir lieka nebrandūs, nes juos auginantys tėvai negebėjo suteikti nei saugumo, nei pagarbos, nei šilumos. Vaikai, augę tokia psichologiniame skurde, išauga nepasitikinčiais savimi, menkos savigarbos. Kaip pavyzdį pateiksiu vienos moters gyvenimo paveikslą.

Monikai dvidešimt devyneri. Gyvena su mama. Jos mama alkoholikė. Monika vis dar vieniša ir vis dar priklausoma nuo kitų pritarimo ir pripažinimo; neturi artimų draugų, o jei su kuo ir pabendruoja, tai niekad nebūna atvira; labiau yra linkusi meluoti, net kai paprasčiau būtų sakyti tiesą. Monika jaučiasi labai nesaugiai, jei vyksta kokios nors nenumatytos permainos: į netikėtą vadovo pasiūlymą dirbti su nauju projektu ji reaguoja taip, tarsi žemė jai slystų iš po kojų. Šiaip ji perdėtai pareiginga, negailestingai reiklī sau, nors jai ir labai sunku užbaigti pradėtus darbus. Ir vis susiranda vyrus, kurie (kaip paaiškėja vėliau) yra priklausomi nuo alkoholio. Daugelis Monikai būdingų savybių yra būdingos visiems alkoholikų vaikams ir visai nesvarbu kiek jiems metų. Artimieji ir bendradarbiai dažnai pasišaipto, kad Monika taip vaikiškai reaguoja į pastabas, kad meluoja arba kad vis dar gyvena su mama. Bet jei visi, kurie šaiposi ir pyksta dėl tokio suaugusių alkoholikų vaikų vaikiškumo, paklaustų, ką turėjo patirti tas žmogus būdamas vaikas, jie išgirstų sunkiai suvokiamą istoriją. Pavyzdžiui, kaip paauglė mergaitė naktimis eidavo į landynes ieškoti savo mamos ir vesdavo ją girtutėlę namo, arba kaip dvi sesutės turėjo bėgti iš namų ir slėptis nuo girto,

siautėjančio tėvo. O kur dar alkoholikų vaikus lydintis moralinis ir/ar materialinis skurdas, poreikis nuslėpti savo tėvų ligą nuo aplinkinių, nuolatinė įtampa ir atsakomybė už tai, kad negertų?..

O dabar paskaičiuokime, kiek nebrandžių asmenų auga Lietuvoje, jei statistiniai duomenys rodo, kad 2012 m. pabaigoje gydymo įstaigų apskaitoje iš viso buvo 3,6 tūkst. asmenų, sirgusių alkoholine psichoze, ir 51,7 tūkst. – lėtiniu alkoholizmu. Beje, lyginant su ankstesniais metais, šie rodikliai keičiasi didėjančia tvarka ir dar reikėtų atsižvelgti į tai, kad ne visi sergantys alkoholizmu yra registruoti sveikatos įstaigose.

Kitas pavyzdys: Jonui, jau arti keturiasdešimt, o viskas, ką jam pavyko nuveikti, tai tik daugybė trumpalaikių meilės nuotykių ir viena nenusisekusi santuoka. Išoriškai vertinant, jo elgesys ir jo laisvalaikio leidimo būdas labiau pritaikytas paaugliui: naktiniai klubai, lenktynės be taisyklių, nuolatinės pagyros apie savo pasiekimus ir uždirbtus pinigus, pasakojimai apie sėkmingai „pakabintas“ moteris. Jei reikėtų atspėti tokio vyro psichologinį amžių vien tik iš jo kalbos turinio, galima būtų manyti, kad kalba 13-metis paaugliukas. Jono tėtis žuvo autoavarijoje, kai jam buvo 8 m. Nuo tada jis augo su mama, kuri po tėvo mirties susirgo depresija. Taip, žvelgiant psichologiniu aspektu, Jonas būdamas vaikas, neteko abiejų tėvų ir kaip sugebėjo, taip save išsiaugino. Ir jei pažvelgtumėme, kas gi slypi už to paaugliško jo pasakojimų turinio, rastume begalinį nesaugumą ir baimę būti nuskriaustam, atstumtam. Tada kyla klausimas, kiek vis gi tam keturiasdešimtmečiui metų? Septyni? Aštuoni?

Dažniausiai, kai akivaizdžiai krenta į akis žmogaus amžiaus neatitinkantis elgesys, pasaulėžiūra ar kalbos temos, už to slepiasi sudėtingi vaikystės patyrimai: tėvų skyrybos, vieno iš tėvų mirtis, tėvų alkoholizmas, patirta prievarta, apleistumas ar grubus tėvų atstūmimas, sakant jam (ar jai) „tu ne mano vaikas“ (suprask, aš nenoriu ir nesirošiu tavimi rūpintis). Toks žmogus, atėjęs į terapiją ir paklaustas, kaip jis jaučia savo amžių, sako, „*jaučiuosi lyg būčiau 3-jų metų mergaitė*“. Į giliausias sąmonės kerteles nustumti sunkūs patyrimai, - neišgyventi, neišjausti, nepriimti - sudaro tarsi neįveikiamas lubas, ties kuriomis ir sustoja žmogaus branda. Tą suvokiant, nereikėtų stebėtis ir piktintis, kad vyras, kurio psichologinis amžius 5-6 metai nenori priimti jokios atsakomybės už savo vaikus ar vengia bet kokių įsipareigojimų.

Radus „užstrigimo“ vaikystėje priežastis labai nesunku paaiškinti, kodėl žmogus jaučiasi vienišas, kodėl negali susirasti darbo, kodėl nevaldo savo pykčio. Visi šie sunkumai jam tiesiog neįveikiami. Vaikas, augęs šeimoje, kurioje tėtis myli mamą, o mama myli tėtį, kurs visai kitokius santykius su kitais, nei tas vaikas, kuris augo matydamas ir išmokdamas, kad vyras turi mušti savo žmoną, kad galima tyčiotis ir šaipytis vienas iš kito arba kad santykius reikia aiškintis rėkimu ir įžeidinėjimais, o įtampą malšinti alkoholiu.

Neretai, vaikystėje lytinę prievartą patyrusi moteris, taip ir lieka vyrų bijančia mergaite, pasiruošusia patenkinti bet kokius kitų žmonių (o ypač vyrų) reikalavimus, ir jaučianti nuolatinę kaltę, jei to nepadaro. „Aš bloga“, „aš niekam tikusi“, „aš neverta, kad mane mylėtų“, - taip kalba vaikystėje prievartą patyrusios moterys, arba tiksliau, taip kalba joje ta mergaitė, kuriai kažkada taip grubiai sutrukdė augti.

Dar vienas tipinis neužaugusio suaugusio įsitikinimas - „aš pats savimi pasirūpinsiu, man nereikia kitų pagalbos“. Jei grįžtumėme į teksto pradžią, rastumėme, kad brandi asmenybė nebijo nusižeminti, paprašyti patarimo, pagalbos, nebijo pasirodyti silpna. O žmonės, įsitikinę, kad tik patys gali sau padėti, kaip tik to padaryti ir negali. Jiems baisu nusižeminti ir paprašyti pagalbos, baisu pasirodyti silpnam, pažeidžiamam, baisu pasijusti mažiau žinančiu, nesugebančiu. Kai klausiu, kas tame bausis, dažnas atsako, kad baisu, nes tada žmonės išjuoks, atstums, pasinaudos silpnumo akimirka ir įskaudins. Dažniausiai, po šiomis baimėmis, slepiasi tai, kas jau buvo patirta, kas vis dar gyva ir kame žmogus iki šiol gyvena. O tokių baimių pasekmes aplinkiniai linkę vertinti, kaip žmogaus nenuoširdumą, užsidarymą, nepasitikėjimą kitais, savanaudiškumą.

Dažnas, turintis skaudžią patirtį, ta patirtimi remiantis, susikuria savo išgyvenimo logiką, kurią keisti būna labai sunku ir baisu. Atsisakyti įsitikinimų ar įsitvirtinusių elgesio modelių, kurie kažkada padėjo prisitaikyti ir išlikti, tikrai nėra lengva, bet laikydamiesi į juos įsikibę, žmonės laikosi įsikibę ir į savo nebrandumą. Kai 5-7 metų vaikas nusprendžia, kad pasaulis nesaugus ir negalima niekuo pasitikėti, dar galima būtų tą suprasti: mažas, priklausomas nuo suaugusiųjų, nesusigaudantis kas gerai, o kas blogai... Bet kai su tokia gyvenimo logika gyvena 30 –metis ar 50 –metis? Nenuostabu tada, kad kiti, santykiuose su juo, jaučiasi sutrikę, nežinantys kaip reaguoti, net ir pasipiktinę. Kaip tokiam žmogui užaugti?

Jau žinome vieną būdą (šitas mažiausiai bausis) kaip tapti brandesniais, - reikia išsiaiškinti savo nesaugumo, baimių ir infantilumo priežastis, ir rasti kaltus. Žinoma, kad tie kalti paprastai būna tėvai, ar mus auginę asmenys. Kai randame kaltus, tuomet labai svarbu jiems atleisti. O atleidus, visgi labai svarbu kažko imtis pačiam.

Šiame etape susiduriame su labai nelengvai įveikiamomis kliūtėmis. Mūsų nebrandumas labai aktyviai palaikomas šiuo metu vyraujančios vartojimo kultūros. Aktyviai peršamos idėjos pirkti ar vartoti kažką, kas padės mums pasijusti labiau vertingu, galingu, gražiu. Tarsi taip galėsime neutralizuoti mūsų vaikystės baimes ir tapti tikrais suaugusiais. Pavyzdžiui, apsidraudę gyvybės draudimu, galėsime pasijusti saugiau; nusipirkę naują mašiną galėsime jaustis vertingesni; išsiplovę plaukus su puikiu šampūnu, tapsime patrauklesni. O jei mūsų dantys bus baltesni, gal gi žmonės labiau norės su mumis bendrauti. Taip, visai nesunkiai ir tik su „teisinga“ dantų pasta apsisaugosime nuo baimės būti atstumtais. Kaip matome, paslaugi „pirk-parduok“ sistema, puikiai orientuojasi mūsų (net ir garsiai neišsakomuose) poreikiuose ir iš karto pasiūlo nesunkiai įsigyjamą sprendimą. O tai, pripažinkime, labai patrauklūs pasiūlymai. Reikia tik pinigų ir nusipirsi daiktą, paslaugą ar kelionę, kuri padės tau pasijusti visiškai naujai. Nenuostabu tada, kad šiandien tiek daug žmonių nori tiesiog daugiau uždirbti?

Tie, kurie netiki, kad gali nusipirkti saugumo, ramybės, pagarbos ar meilės yra priversti nuolat rinktis tarp BŪTI ar TURĖTI. Būti suaugusiu ar turėti suaugusiam būdingus atributus? Būti gerbiamu ar turėti tai, kas kelia pagarbą? Būti tėvu ar tiesiog turėti vaikų? Būti vyru ar tiesiog turėti moterų? Būti moterimi ar tiesiog turėti vyrą? Būti laimingu ar atrodyti laimingu?

Kiekvienas pasirinkimas „būti“ galėtų priartinti mūsų psichologinę brandą prie kalendorinio amžiaus. Bet pasirinkdami „būti“ mes turime priimti ir visus su tuo susijusius sunkumus. Turėsime prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą, o tam pirmiausia reikės susipažinti su savo silpnybėmis ir trūkumais. Turėsime nusizeminti ir atsiprašyti visų, kuriuos kaltiname dėl savo sunkumų ir nesėkmių. Turėsime kai kuriuos dalykus nuveikti savo gyvenime tiesiog savo valios pastangomis, kad ir tokius, kaip ir įvairios priklausomybės. Taip pat reikės pripažinti, kad bet kuris kitas žmogus yra vertas pagarbos, net ir tas netikėlis, kuris vadinasi jūsų tėvu. Dar reikės mokytis, kad galėtumėme skirti kas yra gera, o kas bloga. Reikės prisiminti, kad gyvename bendrystėje su kitais ir imti domėtis, kas vyksta už nuosavo kiemo ribų ir ne tik domėtis, bet ir kažką nuveikti bendruomenės labui. Ir tik taip tapsime suaugusiais.

Turbūt kiekvienas giliai širdyje žinome, ką reikia daryti, kad taptume suaugusiais ne tik pagal nuyventus metus. Suvokiame, kad gal ir gerai būtų tapti dar vienu Enšteinu ar Spinoza, bet tas kelias taip nepatraukliai skamba, tiek reikalauja valios, drąsos ir jėgų, kad mieliau renkamės likti tik beveik suaugę, tik vos vos save aktualizavę. Tam turime paruošę dar vieną labai gudrų gudriosios psichologijos argumentą – žmogui labai svarbu neprarasti savo vaikiškumo! Sutinku, kad žmogui labai svarbu neprarasti gebėjimo klausti, stebėtis, matyti kas kartą tą patį vis naujai; taip pat svarbu būti kūrybišku ir spontanišku, mokėti džiaugtis ir išgyventi kiekvieną akimirką. Visi šie gebėjimai, tarsi, ir būtų būdingi vaikui, vaikystei, bet nereikėtų klysti ir painioti vaiko spontaniškumo ir kūrybiškumo su brandaus žmogaus laisva, autentiška ir kompetentinga būtimi. Vaikas toks yra iš savo nežinojimo, o brandus žmogus – iš savo Žinojimo. Pavyzdžiui, kad ir buvimas spontanišku. Būti spontanišku nežinant, kad iš tavęs gali pasijuokti ir būti spontanišku, žinant, kad tavęs gali nesuprasti ir atstumti, bet vis tiek leisti sau būti spontanišku. Turbūt sutiksite, kad tai labai skirtingi to paties „vaikiškumo“ raiškos lygmenys.

Kaip ir buvimas laimingu... Vaikas laimingas tiesiog iš savo nežinojimo, nes nežino, kad gali būti nelaimingas; užaugęs, bet vis dar vaikas nežino, kad gali būti laimingas, o brandus žmogaus žino, kad gali būti laimingas ir žino, kaip tokiu būti.